

ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У КОНТЕКСТІ СТИМУЛЮВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

М.М. Піменова,
аспірантка

Дніпропетровська державна фінансова академія

Визначено економічний зміст ресурсозбереження та основні напрями його здійснення. Проаналізовано доходи зведеного бюджету України; звернено увагу на статті податкових надходжень, які можуть трактуватися як ресурсозберігаючі. Проаналізовано динаміку зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів. Сформульовано шляхи покращання фінансування природоохоронної діяльності. Акцентовано увагу на необхідності переходу до якісно нового рівня ресурсоспоживання. Визначено шляхи, якими повинна здійснюватися екологізація податкової системи.

Ключові слова: фінансування природоохоронної діяльності, податки, збори, державний бюджет України, податкове регулювання, природоохоронне законодавство, ресурсозбереження.

Определено экономическое содержание ресурсосбережения и основные направления его осуществления. Проанализированы доходы сводного бюджета Украины; обращено внимание на статьи налоговых поступлений, которые могут трактоваться как ресурсосберегающие. Проанализирована динамика сборов и платы за специальное использование природных ресурсов. Сформулированы пути улучшения финансирования природоохранной деятельности. Акцентировано внимание на необходимости перехода к качественно новому уровню ресурсопотребления. Определены пути, которыми должна осуществляться экологизация налоговой системы.

Ключевые слова: финансирование природоохранной деятельности, налоги, сборы, государственный бюджет Украины, налоговое регулирование, природоохранное законодательство, ресурсосбережение.

The current tax and budget system of Ukraine, are characterized by low financial autonomy of its regions, and therefore they require the adequate participation in solving regional problems of development, including the environmental, ones on the part of the state. The significant damage to the environment is caused by services' consumers, which are the whole population and economic subjects of the region. The mechanism for resolving that kind of negative environmental effects, in our opinion, is in financing of environmental and energy-saving measures in the region at the expense of budgets.

The aim of this work is to determine the impact of tax revenues on the level of funding for environmental and resource-saving processes, and to formulate the ways of greening the tax system at that.

While analyzing tax revenues, the focus was concentrated upon such items as «Duties and charges for special use of natural resources». It was determined that this index is growing rapidly. Having reviewed the structural components of the index «Duties and charges for special use of natural resources» it was ascertained that the charge for the land holds the main part in the structure of those duties and charges.

This work represents «the sums total of fines imposed and collected by the state inspections» and examines «the sums total of the losses colculated by state inspections for the complains and claims».

It was determined that in the regions of Ukraine it should be implemented the principle of organic coordination of the market self-regulating means and supporting the efficient consumption and conservation of resources.

The government regulation and support of the foregoing should contain the subsystems:

- a) legal providing;*
- b) financial support and credit supplies;*
- c) infrastructure and information providing;*
- d) insurance in case of extreme emergencies and disasters.*

The author comes to conclusion that the greening of the tax system should be implemented by means of both negative and positive incentives.

Key words: *nature conservation financing, taxes, fees, Ukraine's state budget, tax regulation, environmental legislation, resource saving.*

Постановка проблеми. Чинна податкова та бюджетна системи України характеризуються високим рівнем централізації і низькою фінансовою автономією регіонів, а тому вимагають адекватної участі держави у вирішенні регіональних проблем розвитку, в тому числі й екологічних. Відповідно до цього одним із джерел фінансування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки регіонів повинні бути не лише місцеві, але і державний бюджет.

Значний збиток довікллю завдається безпосередньо мешканцями регіону, житлово-комунальною сферою й іншими системами його життєзабезпечення, споживачами послуг яких є все населення та господарюючі суб'єкти регіону, відповідно частка витрат щодо забезпечення екологічної безпеки повинна бути розподілена між ними. Механізмом **інтерналізації** такого роду негативних екологічних ефектів, на наш погляд, є фінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів у регіоні за рахунок коштів бюджетів (джерелом наповнення яких є кошти місцевих платників податків), що забезпечить компенсацію збитків, завданих довікллю житлово-комунальною інфраструктурою, системами життєзабезпечення регіону, що, відповідно, дає змогу говорити про реалізацію принципу «суспільство сплачує» [5, с. 471].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі ресурсозбереження присвячено значну кількість наукових досліджень як вітчизняних, так і закордонних фахівців. Питанням активізації ресурсозбереження присвячені праці П. Денисюка, М. Ковалко, В. Степаненка, А. Шидловського, І. Заремби, Л. Кравцової, Є. Юрченка та багатьох

інших. У роботах І. Сотник та Ю. Мазіна безпосередньо розглядаються дефініція, стан та перспективи розвитку ринків ресурсозбереження. Незважаючи на те, що в них глибоко досліджується спектр теоретичних і практичних аспектів ресурсозбереження, все ж деякі проблеми потребують подальшого вивчення. Це, зокрема, вплив податків та зборів на фінансове забезпечення ресурсозбереження.

Мета роботи полягає у визначенні впливу податкових надходжень на рівень фінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих процесів та формулюванні шляхів екологізації податкової системи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Вітчизняний ринок ресурсозбереження отримав значний імпульс для свого розвитку лише останніми роками, незважаючи на те, що актуальність упровадження ресурсозберігаючих процесів для економіки України залишається високою ще з часів Радянського Союзу.

Можна виділити два основні напрями здійснення ресурсозбереження:

- використання, вдосконалення, всесвітнє поширення ресурсозберігаючих технологій – скорочення витрат природних і сировинних ресурсів на виробництво одиниці продукції відбувається за рахунок поліпшення організації виробництва, підвищення рівня і переробки;

- проведення активної та ефективної інноваційної політики, яка сприяє звууженню технологічної багатокладності, витісненню застарілих технологій і заміни їх новими, які засновані на досягненні науки і техніки, переходу на забезпечення життєдіяльності суспільства за рахунок інтелектуалізації праці, підвищенню його продуктивності за рахунок розробки і поширення наукоємних

технологій, радикальних та ефективних нововведень в інформаційних технологіях управління ресурсами (в першу чергу, фінансовими), виробництвом, сферою НДДКР, збутовими мережами [10].

Економічний зміст ресурсозбереження визначається насамперед тим, що він об'єктивно існує і розвивається як певна сфера економічної діяльності й формується особливістю результатів ресурсозбереження. Важливою особливістю результатів ресурсозбереження є їхній вплив на екологічну безпеку.

Ефективність екологічної політики протягом найближчих років визначатиметься зовнішніми факторами, зокрема політичною й економічною ситуацією в державі. Результативність ресурсозберігаючих заходів, у першу чергу, залежатиме від реальних можливостей її фінансового забезпечення [8].

До джерел фінансових надходжень можна віднести:

- бюджетні асигнування;
- плату за забруднення;
- штрафи за забруднення;
- податки на використання природних ресурсів;
- податки на екологічно шкідливу продукцію;
- платежі споживачів;
- плата за видачу дозволів і ліцензій;
- добровільні внески та пожертвування;
- гранти;
- кредити МФІ [1].

Результатом ресурсозбереження має бути досягнення корисного економічного ефекту: збільшення випуску продукції при незмінних або навіть менших витратах матеріальних ресурсів, зменшення її собівартості, зростання прибутку, скорочення інвестицій у видобувній галузі, поліпшення екологічної ситуації. Ресурсозбереження суттєво впливає на ефективність суспільного виробництва, більш того, ефективність виробництва проявляється, по-перше, у зростанні продуктивності праці, по-друге, у зменшенні ресурсоемності.

Водночас, результати ресурсозбереження фіксуються не тільки на етапі безпосереднього виробництва, використання ресурсів, вони також знаходять свій прояв у подальшій діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи з

ресурсозбереження, у суспільстві в цілому. Мова йде, перш за все, про широкий спектр непрямих результатів (екстерналій), що не завжди піддається економічному і статистичному виміру (покращення екологічної ситуації, стану здоров'я населення, умов життя, і т. ін.) [4].

У регіонах України необхідно реалізувати такий принцип раціонального природокористування, як органічне сполучення ринкових механізмів саморегулювання й підтримки раціонального ресурсоспоживання та ресурсозбереження. Система державного регулювання і підтримки останніх повинна містити в собі, як мінімум, підсистеми:

- а) правового забезпечення;
- б) фінансово-кредитної підтримки;
- в) інфраструктурного й інформаційного забезпечення;
- г) страхування від надзвичайних подій і стихійних лих.

Можна також виділити підсистеми наукового забезпечення, екологічної та економічної освіти й підвищення кваліфікації тощо. Раціональне ресурсоспоживання й ресурсозбереження – проблема комплексна та багатопланова. Поряд із соціально-економічними та екологічними аспектами дослідниками ВУдосконалювання й кардинальне оновлення технологій має бути поставлене на чільне місце розгортання підприємницької діяльності [2, с. 70]. Базуючись на теорії інтерналізації зовнішніх негативних екологічних ефектів у внутрішні, тобто перенесення зовнішніх негативних витрат на їх винуватця [7, с. 46], основними джерелами фінансування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки в регіоні повинні бути підприємства-природокористувачі, фонди охорони навколишнього середовища та бюджети різних рівнів.

У посиленні екологічної безпеки промислового виробництва велике значення має реалізація державою екологічних програм, які пов'язані з поліпшенням технологій, впровадженням інновацій та поліпшенням якості продукції, усуненням негативних зовнішніх ефектів. Тому практичне розв'язання екологічних проблем і, зокрема, підвищення екологічної безпеки промислового виробництва значною мірою залежить від рівня фінансового забезпечення і правильного вибору методів фінансування відповідних заходів.

Податки завжди мали важливе значення у фінансовій системі держави. Вони забезпечували розподільчу, контрольну і, що найголовніше, стимулюючу функції. Стимулююча функція податків полягає у «здатності системи і податкової політики держави позитивно впливати на економічне зростання, розвиток науки, підприємницьку діяльність тощо» [6, с. 369].

Податки виступають головною формою мобілізації державних доходів у країнах з ринковою економікою. У бюджетах центральних урядів вони становлять від 70 до 90% усіх доходів. У місцевих бюджетах частка податкових доходів зазвичай становить близько половини. За рахунок податків і зборів, перерозподілених через державний бюджет, формується частина фінансових ресурсів державних і муніципальних підприємств і ряди спеціальних фондів. Частка національного доходу, що перерозподіляється через систему податків і зборів, залежить від завдань і функцій держави. На загальний розмір податкових вилучень і їх частку в національному доході значно впливають такі фактори, як мілітаризація,

форми і методи державного втручання в економіку, розміри державної власності.

Проаналізуємо доходи зведеного бюджету України на предмет податкових надходжень, а саме, звернемо увагу на статті податкових надходжень, які можуть трактуватися як ресурсозберігаючі.

Зведений бюджет України - це сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України.

Аналізуючи доходи зведеного бюджету України, варто зазначити, що складовими є податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансфери від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, цільові фонди. Найвагомим структурним елементом є податкові надходження, вони складають у середньому 76% (215230829,82 тис.грн.) від усіх доходів зведеного бюджету.

Аналізуючи податкові надходження, зосередимо увагу на такій статті доходу як «Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів». Розглянемо рисунок 1, на якому представлена динаміка даного показника.

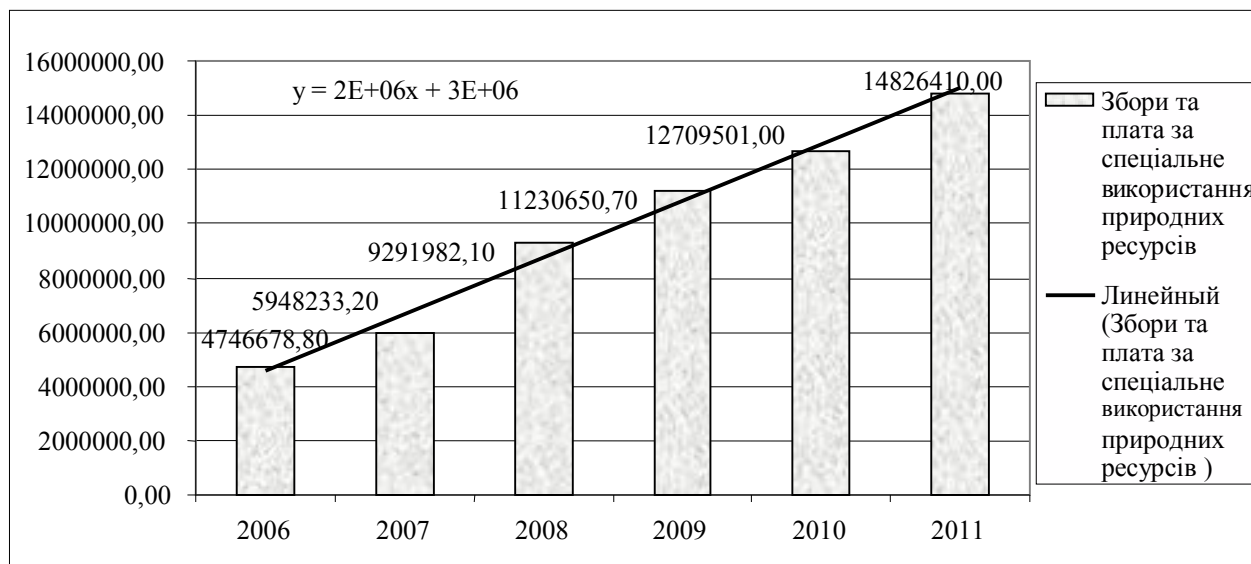

Рис. 1. Динаміка зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів, тис. грн.
Джерело: побудовано автором за [3]

Можна зазначити, що спостерігається позитивна тенденція, при цьому показник стрімко зростає. Розглянемо структурні складові показника «Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів». Структурними елементами цієї статті доходів є:

а) збір за спеціальне використання

лісових ресурсів;

б) збір за спеціальне використання води;

в) плата за користування надрами;

г) плата за землю;

д) плата за використання інших природних ресурсів.

Розглянемо таблицю 1.

Таблиця 1

Структурні елементи зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів у динаміці, млн. грн.

Показник	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	99,094	173,079	213,256	213,263	219,327	269,460
Збір за спеціальне використання води	309,430	507,626	584,459	711,907	883,635	1170,341
Плата за користування надрами	556,030	591,478	1190,183	1335,054	1481,064	2683,950
Плата за землю	3122,337	3889,297	6681,355	8362,744	9539,876	10700,931
Плата за використання інших природних ресурсів	658,517	785,287	621,368	1,179	0,889	1,728

Джерело: побудовано автором за [3]

Візуально ми бачимо, що найбільшу частину в структурі зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів складає плата за землю, а найменшу – збір за спеціальне використання лісових ресурсів. Різниця між цими показниками в середньому дорівнює 6851,51 млн. грн.

З метою досягнення цілей, що стоять перед податковою політикою та усунення диспропорцій, що виникають, при функціонуванні податкового механізму, держава використовує різні інструменти, зокрема такі, як конкретні види податків та їх елементи, об'єкти, суб'єкти, пільги, терміни сплати, ставки, санкції.

За I півріччя 2013 р. територіальними органами Держекоінспекції на об'єктах

державного нагляду (контролю) у частині дотримання ними вимог природоохоронного законодавства проведено понад 45 тис. перевірок, що складає 119% від кількості перевірок, проведених за I півріччя 2012 р.

До адміністративної відповідальності притягнуто 37 970 порушників природоохоронного законодавства на загальну суму 8,6 млн. грн., з яких до Державного бюджету України стягнуто 7,4 млн. грн., тобто 86%. Показники накладення та стягнення штрафних санкцій за I півріччя 2013 р. у порівнянні з показниками за аналогічний період 2012 р. збільшилися на 12% та 13% відповідно (рис. 2).

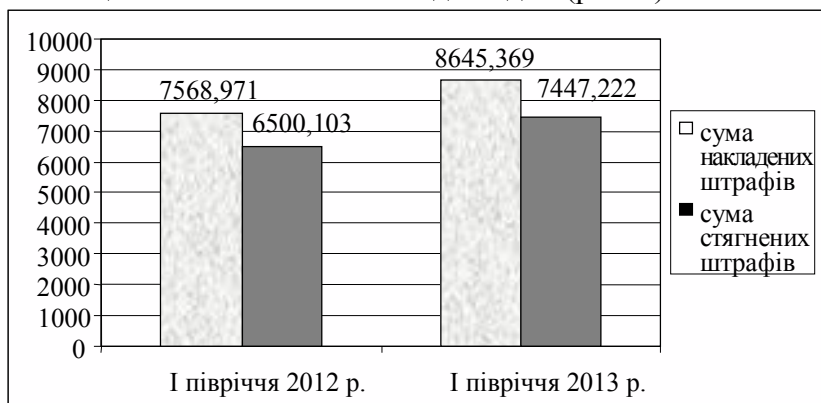

Рис. 2. Загальні суми накладених та стягнутих органами Держекоінспекції штрафів, тис. грн.

Джерело: побудовано автором за [9]

Загальна сума розрахованих збитків, заподіяних державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства, становить 850 млн. грн. З метою відшкодування збитків відповідачам пред'явлено претензій та позовів на загальну суму 790 млн. грн. Майже вдвічі збільшено відсоток пред'явлених збитків

від розрахованих. Так, за I півріччя 2012 р. цей показник складав 54%, а за I півріччя 2013 р. – 93%.

Сума стягнутих до Державного бюджету України претензій та позовів склала 19,6 млн. грн., що становить 2,5% від суми пред'явлених та 77% від показника стягнутих за I півріччя 2012 р. (рис. 3).

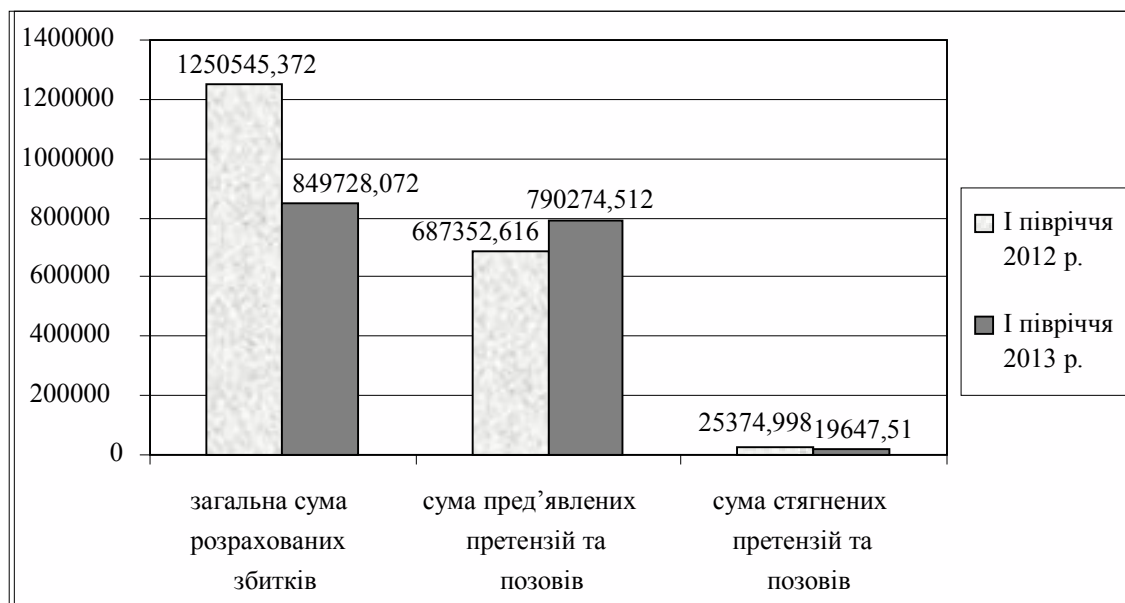

Рис. 3. Загальні суми розрахованих органами держекоінспекції збитків, накладених і стягнутих претензій та позовів, млн. грн.

Джерело: побудовано автором за [9]

Таким чином, розглядаючи основні інструменти податкового регулювання, ми можемо сказати, що за своїм характером податкове регулювання економіки може бути стимулюючим або стримуючим. При розробці податкової політики необхідно враховувати думки всіх сторін податкових відносин. З одного боку, це прагнення суб'єктів економіки до мінімізації податків, а з іншого – інтереси держави, які виходять з необхідності повної реалізації своїх функцій.

Історичний досвід переконує, що створення дійсно ефективної податкової системи становить серйозне випробування для уряду будь-якої держави. По-перше, тому, що спрямованість податкової політики на вирішення економічних проблем, зокрема, через вплив податків на розподіл обмежених народногосподарських ресурсів, є реальним підґрунтям для вирішення багатьох економічних проблем; по-друге, зважаючи на можливість через податки впливати на обсяги доходів

громадян; і, нарешті, по-третє, враховуючи безпосередню здатність податків виконувати **егалітарну функцію** в економіці, що відповідає завданням створення її соціально орієнтованої моделі.

Удосконалення оподаткування, а саме: встановлення видів податків, їх ставок і податкових пільг - має бути визначальним не просто для забезпечення потреб бюджету, а й для вирішення нагальних економічних і соціальних проблем. Правильне використання податкових пільг та знижок може забезпечити не лише збереження отриманих фінансових надходжень, а й можливості фінансувати розширення прогресивних напрямів діяльності, нові інвестиції за рахунок повернення податкових платежів.

Висновки. Необхідність переходу до якісно нового рівня ресурсоспоживання є об'єктивною і незаперечною умовою підвищення ефективності суспільного виробництва. Вихід на раціональне

використання ресурсів можливий лише за умови здійснення ефективних заходів з ресурсозбереження шляхом використання як ринкових важелів, так і державного регулювання економіки. Податкова політика держави повинна регулювати податкову політику регіональних систем, відповідати потребам регіонів, сприяти розвитку виробництва і сфери послуг в регіоні, забезпечувати соціальний добробут. Крім того, через економічні механізми вона повинна регулювати соціальні процеси в регіоні.

Екологізація податкової системи повинна здійснюватися двома шляхами:

- «позитивного стимулювання», тобто

шляхом введення системи пільгового оподаткування екологічно чистих товарів, еколого орієнтованої продукції та видів діяльності, прискорених норм амортизації основних фондів природоохоронного та ресурсозберігаючого призначення.

- «негативного стимулювання», тобто шляхом введення нових податків, пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки (податків на продукцію, яка в один із етапів життєвого циклу чинить шкідливий вплив на довкілля; розширення бази оподаткування через включення низки нехімічних видів забруднень);

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Organisation for economic cooperation and development Handbook for Appraisal of Environmental Projects Financed from Public Funds / Organisation for economic cooperation and development // Environmental Finance. – 2007. – 178 p.
2. Данченко, А. Фінансові механізми ресурсозбереження на сучасному етапі розвитку / А. Данченко // Банківська справа. – 2006. – № 3. – С. 66–70.
3. Жак, О.П. Статистичний збірник : «Бюджет України за 2011 рік» / О.П. Жак. – К., 2012. – 294 с.
4. Клавдиенко, В.П. Сырьевая составляющая устойчивого развития мирового сообщества / В.П. Клавдиенко // Вестник Московского университета. – 2002. – № 2. – С. 23 – 29.
5. Мельник, Л.Г. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням / Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
6. Мочерний, С.В. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. - Т. 2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко, С.І. Юрій [За ред. С.В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
7. Пахомова, Н.В. Экологический менеджмент / Н.В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер. – СПб : Питер, 2003. – 544 с.
8. Радчук, І.М. Сутність поняття «ресурсозбереження» та шляхи його впровадження на підприємстві / І.М. Радчук // ВЕСТНИК ХНТУ. – 2009. – № 3(36). – С. 93-96.
9. Результати здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища у I півріччі 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dei.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1238:rezultaty-1-kvartal&catid=69&Itemid=320
10. Скоков, С.А. Эколого-экономическое регулирование процессов ресурсосбережения: дис. кандидата экон. наук: 08.08.01 / Скоков Сергей Алексеевич. – Сумы, 2002. – 190 с.

REFERENCES

1. Organisation for economic cooperation and development Handbook for Appraisal of Environmental Projects Financed from Public Funds / Organisation for economic cooperation and development // Environmental Finance. – 2007. – 178 p.
2. Danchenko, A. Finansovi mekhanizmy resursozberezhennia na suchasnomu etapi rozvytku / A. Danchenko // Bankivs'ka sprava. – 2006. – № 3. – P. 66–70.

3. *Zhak, O.P.* Statystychnyy zbirnyk: «Biudzhety Ukrainy za 2011 rik» / O.P. Zhak. – K., 2012. – 294 p.
4. *Klavdienko, V.P.* Syr'ievaia sostavliaiushchaia ustoychevoho razvitiia mirovoho soobshchestva / V.P. Klavdienko // Vestnik Moskovskogo universiteta. – 2002. – № 2. – P. 23-29.
5. *Mel'nyk, L.H.* Osnovy ekolohiyi. Ekolohichna ekonomika ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam / L.H. Mel'nyk, M.K. Shapochka. – Sumy: VTD «Universytets'ka knyha», 2005. – 759 p.
6. *Mochernyy, S.V.* Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk: U 2 t. - T. 2 / S.V. Mochernyy, Ya.S. Larina, O.A. Ustynko, S.I. Yuriy [Za red. S.V. Mochernoho]. – L'viv : Svit, 2006. – 568 p.
7. *Pakhomova, N.V.* Ekolohicheskyy menedzhment / N.V. Pakhomova, A. Enders, K. Rikhter. – SPb : Piter, 2003. – 544 p.
8. *Radchuk, I.M.* Sutnist' poniattia «resursozberezhennia» ta shliakhy yoho vprovadzhennia na pidpriemstvi / I.M. Radchuk // VESTNIK KhNTU. – 2009. – № 3(36). – P. 93-96.
9. Rezul'taty zdiysnennia derzhavnoho nahliadu (kontroliu) za doderzhanniam vymoh zakonodavstva u sferi okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha u I pivrichchi 2013 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://dei.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1238:rezultaty-1-kvartal&catid=69&Itemid=320
10. *Skokov, S.A.* Ekoloho-ekonomicheskoe rehulirovanie protsessov resursosberezheniia: dys. kandidata ekon. nauk: 08.08.01 / Skokov Serhey Alekseevich. – Sumy, 2002. – 190 p.

Стаття надійшла до редакції